

Observace

Ačkoli v humánní geografii řadu dat získáváme dotazováním, rozhodně se nejedná o jedinou metodu sběru dat. Široké možnosti uplatnění naleznou i metody, které jsou založeny na zaznamenávání vizuálních vjemů. Ty lze podle jejich povahy rozdělit na **observaci** (pozorování) a experiment. Observace patří mezi metody poznávání světa, které využívá každý z nás, neboť neustále vnímáme vizuální informace. Aby však šlo o vědeckou metodu, je třeba, aby nebyla využívána náhodná pozorování, ale celý proces byl plánovaný (jasně vymezit data a časy pozorování) a zaměřený na plnění výzkumných cílů (pozorovat pouze to, co je předmětem výzkumu). Nemusí přitom jít pouze o vizuální vjemy, ale obecně o smyslově vnímatelné projevy (zvuky, hovor, ale teoreticky i čichové, chuťové a hmatové vjemy).

Observaci lze dělit podle míry standardizace na nestandardizovanou, polostandardizovanou a standardizovanou. **Nestandardizovaná observace** se vyznačuje nízkým stupněm formálního vymezení – obvykle bývá určen pouze předmět pozorování a výzkumný cíl. Využívá se při kvalitativním výzkumu, kdy malý počet objektů bývá zkoumán do hloubky. V průběhu výzkumu pak lze měnit dobu observace, její trvání, místo i škálu pozorovaných jevů. Získané výsledky pak samozřejmě nelze kvantitativně zpracovávat.

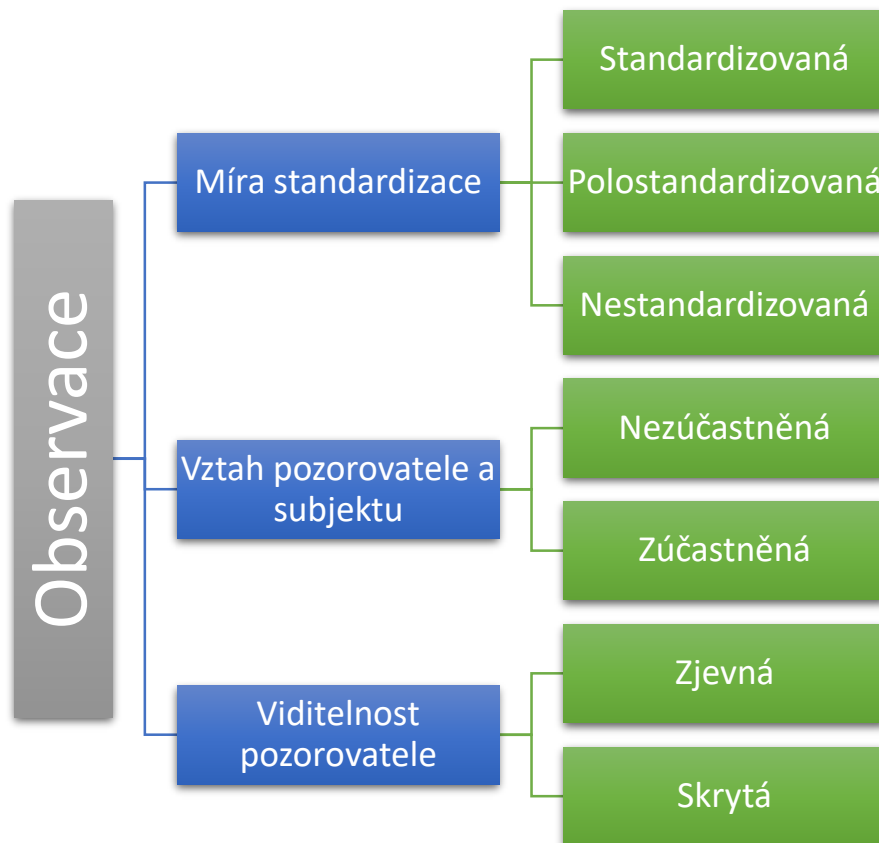
Standardizovaná observace je v geografii obvyklejší. Při ní je předem jasně definováno, jaké proměnné budou při pozorování zaznamenávány, je předem naplánován časový harmonogram, předdefinovány použité klasifikace či škály a vše zaznamenáno do tzv. **záznamového** (nebo také observačního) **archu**. Záznamový arch je určitou obdobou dotazníku, kdy místo otázek máme nadefinované položky, které budeme pozorovat, a u nich dostatek místa na zaznamenání četnosti, hodnocení, nebo určité kvality. Záznamové archy je vhodné vytvářet tak, aby pozorovatel nemusel arch nijak otáčet, ale aby měl vše rychle „po ruce“. Z tohoto důvodu je výhodné, když se vše vejde na 1 stranu A4. Pokud je observace výrazně rozsáhlejší, je vhodné využít více pozorovatelů, z nichž každý sleduje odlišné proměnné. Podobně jako u uzavřených otázek v dotazníku i v záznamovém archu může být výhodou uvést příslušnou používanou klasifikaci, aby si ji pozorovatel nemusel pamatovat.

Polostandardizovaná observace je kombinací obou přístupů. Záznamový arch v tom případě obsahuje standardizované položky i místa pro volný komentář. Určitým druhem observace pak je i **měření**, které je observací bez interpretace – jde o pouhý záznam určité charakteristiky, který získáme buď s pomocí přístrojů, nebo i bez nich (např. počet automobilů na parkovišti, vzdálenost subjektu od okraje vozovky apod.).

Jiné dělení observace vychází ze vztahu mezi pozorovatelem a objekty (nebo častěji subjekty) pozorování. Při **nezúčastněné observaci** pozorovatel nijak nevstupuje do dění a neovlivňuje pozorované subjekty. Nehrozí tak zkreslení výsledků, někdy však tento druh observace „klouže po povrchu“, neboť jen zaznamenává vnější projevy hlubšího problému. Typické použití je při standardizované observaci. Naopak **zúčastněná observace** využívá toho, že pozorovatel vstupuje do dění a interaguje s pozorovanými subjekty. Může se tak např. podílet na aktivitách pozorované skupiny a zkoumat ji v přirozeném prostředí. Velmi důležité je v takových případech zachovávat etiku výzkumu a profesionální přístup (neutralita, objektivita). Zúčastněná observace nalezne využití v kvalitativních studiích, kdy je třeba pozorovat malý počet subjektů delší dobu.

Observaci lze dále dělit podle toho, zda pozorované subjekty jsou si vědomy toho, že jsou pozorovány. Při **zjevné observaci** se pozorovatel nijak nekryje a kdokoli ho může zaznamenat. V řadě případů to není na škodu, neboť pozorovatel pouze zaznamenává počty návštěvníků, automobilů apod. V některých případech však tato zjevnost může vést k ovlivnění výsledků, v tom případě je možné

využít **skryté observace**, kdy subjekt o přítomnosti pozorovatele neví. Při skryté observaci je nutné vzít v potaz etické a případně i právní důsledky takového chování, v případě prozrazení pozorovatele může dojít ke konfliktní situaci. V humánní geografii však obvykle zaznamenáváme anonymizované údaje, a tak konflikty jsou spíše výjimečné. Skrytá observace může být zrealizována i pomocí videozáznamu, který následně analyzujeme. Přehled druhů observace uvádí obr. 9.

Obr. 9 Přehled druhů observace

Při observaci není nutné zaznamenávat realitu přímo – můžeme s úspěchem využít videozáznamů, nebo i fotografií. V mnohých případech je těžké během krátkého okamžiku zaznamenat všechny proměnné, v tom případě je vhodné využít dělbu práce mezi více výzkumníků, kteří pozorují stejný objekt nebo subjekt. Problémem u kvalitativně zaměřeného pozorování bývá záznam poznatků, tedy co vše ještě stojí za zaznamenání a co už ne. V takovém případě je vhodné být zaměřen na cíle výzkumu – pokud je informace relevantní, má cenu ji zaznamenat.

U standardizované observace je klíčové, jak dobrý záznamový arch si vytvoříte. To bude klíčový prvek rychlosti záznamu dat. Do předem vyznačených políček u jednotlivých položek je možné zaznamenávat četnost a další kvantitativní údaje pomocí čárek nebo čísel, nebo kvalitu pomocí škál, klasifikací, případně slovně (nebo zkratk). Některé záznamové archy jsou vytvářeny tak, aby pro každý případ byl vyplněn nový záznamový arch. Jiné jsou naopak vytvářeny pro celou dobu měření, nebo pro určitý časový rámec. Záznamové archy jsou užitečným nástrojem, jak objektivně vystihnout určitou realitu v geografickém prostoru a získat tak podklady pro výzkumnou činnost.